

НЕКА НОВИЈА ИЗДАЊА О ПРВОМ СВЈЕТСКОМ РАТУ

У посљедњих пет година изишло је више књига, чланака и прилога о разним питањима и проблемима из историје југословенских народа за период првог свјетског рата 1914—1918. године. На неке од тих књига „Историјски записи“ објавили су приказе и биљешке. Сматрамо за потребно да овом приликом дамо бар најважније информације о неким књигама које су нам при руци, а односе се на први свјетски рат.

Владимир Ј. Радојевић и Доброслав Ј. Миленковић: Пропаст српског регрута 1915 (Српска академија наука и уметности, Београд 1967, стр. 224).

Да би се попунили велики губици српске војске, дијелом настали у борбама 1914. године а дијелом услед заразних болести, српска влада и Врховна команда у септембру и почетком октобра 1915. године доносе одлуку о позиву регрута на обуку — годишта 1896, 1897, 1898. Регрути, међутим, нијесу били ступили на обуку када је 6. октобра 1915. године отпочела аустро-њемачко-бугарска офанзива на Србију, која је приморала српску војску на повлачење ка Јадранском мору.

Ова књига садржи документарни материјал о регрутима — о њиховом позивању у кадар, њиховом повлачењу преко Албаније и пребацивању на Крф. То је заправо документарни материјал о њиховој тешкој трагедији. Колика је била та трагедија говори и овај податак: од 27.143 регрута, колико их је било у Србији пред почетак непријатељске офанзиве у октобру 1915. године, у мају 1916. године њих је у Солуну било свега 7.190, а од 6.000 младића рођених 1887. и 1898. године остало је у животу само 500 њих.

Богумил Храбак, Драгослав Јанковић: Политика и напори Србије у ратној 1918. години („Седма сила“, Београд 1968, 229 страна цепеног формата).

У књизи се говори о карактеру учешћа Србије у првом свјетском рату, о њеним односима са савезницима, о ставу званичне Србије према револуцији у Русији и сов-

јетској власти, о политичко-страначким борбама у избјеглиштву, о ликвидацији организације „Уједињење или смрт“, о односима српске владе са Југословенским одбором, о ставу званичне Србије према црногорском двору у избјеглиштву и према црногорском питању уопште. Обрађен је и став српске социјалне демократије према револуцији у Русији и према националном питању.

Даље, у књизи се говори о још неким важним питањима: о Србији под војним режимом аустроугарских и бугарских окупатора, о српској војсци на Солунском фронту и њеном моралном стању у припремама за офанзиву, о добровољцима из југословенских крајева Аустро-Угарске и њиховом доприносу у борби на Солунском фронту 1918. године, о пробоју Солунског фронта и гоњењу непријатеља. Дат је и кратак преглед учешћа становништва Србије и Црне Горе у прогјеривању окупатора 1918. године и о поновном успостављању српске власти у Македонији и на Косову. Указано је и на политичку акцију Србије у стварању заједничке југословенске државе. На крају књиге дати су закључци и биљешка о изворима и литератури.

Удружење носилаца Албанске споменице 1915—1916. године уз помоћ привредних организација, установа и појединаца објавило је двије спомен-књиге и један спомен-албум. Прву књигу, под насловом *Кроз Албанију*, објавила је „Просвјета“ 1968. године, а другу, *Голгота и васкрс Србије 1916—1918*. Београдски издавачко-графички завод 1971. године.

Обје спомен-књиге садрже потресне усмене преживјелих српских ратника о повлачењу српске војске пред надмоћнијим непријатељем преко Албаније, о њеном животу на Крфу, о славним борбама које је она водила на Солунском фронту 1916—1918. године. То нијесу само ојећања него и драгоцен историјски материјал.

Споменица *Кроз Албанију* има 542 странице и доноси 105 прилога. Уводну ријеч написао је пред-

сједник Удружења носилаца Албанске споменице академик и професор универзитета Коста Тодоровић, Кратак и језгровит преглед операција српске војске од почетка рата 28. јула 1914. године до њене евакуације на Крф која је завршена 5. априла 1916. године, на око 70 страница даје ондашњи ратник српске војске генерал у пензији Милорад Петровић.

Споменица Голгота и васкрс Србије 1916—1918. има 432 стране великог формата и доноси 170 прилога. У књизи су изнесена сјећања на повлачење српске војске преко Албаније, са Крфа и Вида, српских избјеглица у Тунису, Француској и Корзици, добровољаца у борбама у Добруци и о борбама на Солунском фронту.

Спомен-албум Кроз Албанију објављен је поводом педесетогодишњице пробоја Солунског фронта. На око 150 страница налазе се фотографије о животу и раду српске војске у току првог свјетског рата.

Скопски Ђачки батаљон 1914. (Батаљон 1300 каплара) Споменица је била оштампана још 1941. године, али је приликом бомбардовања Београда (6. априла) уништена у самој штампарији. Само је, случајем, спасено неколико примјерака. Преживјели припадници Ђачког батаљона ријешили су да поново штампāju Споменицу — онако како је штампана 1941. године, са незнатним прилагођавањем текста и исправком ранијих грешака. Формиран је нови редакцијски одбор и споменица је објављена 1969. године. На око 700 страна доноси помене, писма, записе, пјесме, документе и слике који чувају укпомену на улогу ђака-каплара у славној колубарској бици 1914. г., као и у каснијим бојевима и биткама до завршетка рата 1918. године. На крају књиге дата су три списка ђака-ратника: списак погинулих и умрлих до другог свјетског рата, списак оних који су се налазили у животу до штампања првог издања споменице 1941. године и списак оних који су били у животу када је споменица поново дата уштампу 1968. године. Дат је и списак приложника који су (новцем) омогућили њено издање.

Јелена Лозанић — Фротингам: Добротворна мисија за Србију у I светском рату — Писма из Америке и Канаде 1915 — 1920. године (Удружења носилаца Албанске споменице, Београд 1970).

Ово је заправо дневник младе Српкиње, интелектуалке и активисткиње Српског црвеног крста, која је као изасланица ове организације почетком 1915. године послала у Сједињене Америчке Државе са задатком да америчку јавност упозна са борбом српског народа за одбрану своје независности, и да организује прикупљање помоћи у Америци за своју напашену отаџбину. Књига садржи интересантне и веома важне податке. Писма се први пут појављују на српскохрватском језику. Прикупила их је и средила др Анка Гођевац-Суботић. Предсједник Удружења носилаца Албанске споменице професор Коста Тодоровић завршава свој предговор овој књизи сљедећим ријечима: „Овај Дневник остаће као драгоцен подсетник будућим покољенима да виде како се српски народ борио и жртвовао за слободу“.

Књига има 320 страница и 43 илустрације.

Михаило Војводић, Драгољуб Живојиновић: Велики рат Србије 1914—1918 (Српска књижевна задруга, Београд 1970, стр. 530).

Ова књига садржи избор текстова из обимне збирке ратних докумената, извјештаја српске Врховне команде, Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца, Збирка је изашла у Београду, у издању Главног ђенералштаба, у 31. књизи, у периоду 1924. до 1939. године.

Приређивачи књиге нијесу могли рат Србије 1914—1918. године представити у појединостима, па су се зато трудили да пруже континуитет ратних збивања и истакну оно што је значајно, карактеристично и сликовито. Они су ту своју намјеру и остварили. Књигу су подијелили у пет дјелова: 1) Ратне операције Србије 1914. године, 2) Ратне операције 1915. и повлачење српске војске ка Јадранском мору, 3) Српска војска у туђини, 4) Рововски рат и припреме за пробој и 5) Пробој и ослобођење. Објављена су

304 документа или фрагмента из докумената. За сваки докуменат дат је увод — објашњење — како би читалац лакше разумио текст. Дат је и хронолошки преглед свих важних ратних операција српске војске 1914—1918. године.

Ову књигу чине још вриједнијом: предговор Радована Самарџића „После четири века“ и поговори приређивача „Велики рат Србије“ и „Светски рат и отпор Србије“.

Добровољци у ратовима 1912—1918. — *Доживљаји и сећања (Удружење добровољаца 1912—1918, Београд 1971, стр. 408).*

Књига садржи дирљиве доживљаје и сјећања добровољаца Срба, Хрвата, Словенаца и Муслимана из југословенских земаља Аустро-Угарске, који су се борили у редовима српске и црногорске војске у балканском рату 1912. године и првом свјетском рату 1914—1918. године.

У току првог свјетског рата ови су људи бјегали из аустроугарске војске у Србију, Црну Гору и Русију, или су се враћали у Србију и Црну Гору из Америке и других земаља гдје су се налазили на раду. Књига садржи преко 85 сјећања. Из њих се јасно види заједнички

циљ добровољаца, без обзира на то којој националности припадају: ослобођење још неослобођених дјелова југословенских народа и њихово уједињење у једну велику југословенску државу. За ту идеју многи су положили и своје животе.

Иако доноси само доживљаје и сјећања, ова књига даје читаоцу потпунији одговор на многа питања и јаснију слику о једном мизантропском времену. Преживјели добровољци, након 50 година од догађаја, причају о себи једноставно, без литерарних претензија, али „од срца и онако како је заиста било“, — како у предговору каже предсједник Удружења добровољаца др Радивоје Кашанин.

Књига је добродошла свакоме ко жели да се упозна са покретом добровољаца и њиховом идејом у првом свјетском рату, и биће драгоцен помоћ оним историчарима који буду писали о добровољцима.

Новчану помоћ за штампање књиге дали су: поједине институције, удружења, радне организације, бивши добровољци или њихове породице.

Новица Ракочевић

ГРАЂА О ДЈЕЛАТНОСТИ КПЈ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ 1921—1941. (јануар 1921 — април 1941) Листови, прогласи и леци. — Институт за историју радничког покрета, Сарајево, 1971, стр. 570.

У издању Института за историју радничког покрета Босне и Херцеговине изашла је књига — *Грађа о дјелатности КПЈ у Босни и Херцеговини 1921—1941*, коју су приредили Субхија Прибуља и Веселин Митрашевић, а под редакцијом Николе Бабића, Веселина Митрашевића и Енвера Редића главног и одговорног уредника. Ова веома значајна публикација осим предговора, регистра и списка скраћеница састоји се из два дијела. У првом дијелу објављени су полуполигални и илегални листови Комунистичке партије Југославије за Босну и Херцеговину од 1926. до 1941. године. У другом дијелу књиге објављени су прогласи и леци партијских организација у Босни и

Херцеговини од 1921. до 1941. год. Првог марта 1926. године појавио се у Сарајеву први број листа — *Гласник истине*, гласило радничко-сељачког јавног мишљења. То је био полуполигални лист КПЈ за Босну и Херцеговину. Лист је излазио два пута мјесечно. Ишло је свега 5 бројева. Власник издавач листа био је комуниста Никола Пупавац. После петог броја лист је забрањен.

Иницијативом тузланског окружног комитета КПЈ фебруара 1932. године покренут је у Тузли илегални лист — *Фабрика и њива*. Лист је писан руком и умножаван на шапирографу. Ишли су свега три броја — фебруар, март, април 1932. у тиражу од 80 до 100 примјерака.